

እዚ ኣውቲዝም እዩ

ፋልማይ ኣርእስቲ: Det här är autism

ጸሓፊ: Eric Zander

ተርጓሚ: Semantix

ኣውቲዝም ስንክልና እዩ። ኣውቲዝም ዘለዎ ሰብ ምስ ካልኣት ሰባት ኣብ ምውሰሳእን ርክብ ምግባርን ጸገማት ኣለዎ። ከምኡ'ውን ኣብ ባህሪ፡ ተገዳስነትን ንጥፊታትን ድሩትን ተደጋጋምን ኣገባብ ኣለዎ።

ኣውቲዝም ሙብዛሕትኡ ግዜ ምስ ካልኣት ስንክልናታት ወይ ሕማማት፡ ንኣብነት ኣደሆደ (ADHD፡ ዋሕዲ ኣቕል ወይ ዘይንቡር ዋዲ)፡ ምዝንባዕ ቋንቋ፡ ድኽመት ዓቕሚ ኣእምሮን ሕማም ምንፍርፋርን ተተሓሒዞ ይመጽእ። ዝበዝሑ ኣውቲዝም ዘለዎም ሰባት ማእከላይ ተውህቦ (ተፈጥሮኣዊ ክእለት) ኣለዎም። ኹይኑ ግን ኩሉ ደረጃ ተውህቦ ካብ ፍሉይ ተውህቦ ክሰብ ከቢድ ድኽመት ዓቕሚ ኣእምሮ ይህሉ። ውሑዳት ኣውቲዝም ዘለዎም ሰባት ጨርሹ ወይ ድሩት ዚዝረብ ቋንቋ ከማዕብሉ ከለዉ፡ ካልኣት ከም ዕድሚኦም ትጽቢት ዝግበረሎም ወይ ካብኡ ንላዕሊ ዝማዕበለ ክእለት ቋንቋ ኣለዎም።

ኣውቲዝም ኣብ ዝተፈላለዩ ማኑዋል ምጽረፍ

ምጽረፍ ኣውቲዝም ስፕክትሩም ዝግለጽሉ ክልተ ኣህጉራውያን ማኑዋል ምጽረፍ ኣለዉ። እቲ ሓደ እቲ ናይ ኣመሪካ DSM-5 ማኑዋል ኮይኑ እቲ ካልኣይ ናይ ውድብ ጥዕና ዓለም ICD-10 ማኑዋል እዩ።

ኣምር ኣውቲዝም ስፕክትሩም ዲስኦርደር (ASD) ኣብ DSM-5 ነዮም ናይ ቅድሚ ሕጂ ዝተፈላለዩ ምጽረፍ፡ ኣውቲዝም፡ ኣስፐርገርስን ሓፊሻዊ ሕማማትን ካብ DSM-IV-TR፡ ብዘይ ዝኾነ ተወሳኺ መግለጺ ተኪእዎም እዩ። ኣብቲ ናይ ሸወደን ዓይነት ናይ DSM-5፡ Mini-D-5፡ ኣውቲዝም ስፕክትሩም ዲስኦርደር፡ ብኣውቲዝም ተተርጉሙ ኣሎ። ኣብ ክንዲ ኣውቲዝም ዋላ ብሸወደንኛ እውን እቲ ናይ እንግሊዝኛ ኣሕጽሮ ቃላት ASD ምጥቃም ልሙድ እዩ።

ኣብ ሸወደን ናይ ኣውቲዝም ምጽረፍ ክግበር ከሎ ሙብዛሕትኡ ግዜ ካብ'ቲ ናይ DSM-5 መምዘኒ እዩ ዚጥቀም። እቲ ምጽረፍ ኣብ መዝገብ ክሰፍር ከሎ ግን ብመሰረት ICD ብናይ ምስጢር ቃላት ይጽሓፍ። ኣብቲ ናይ ሕጂ ዓይነት ICD-10፡ ነጻርታ ስም ናይ ኣውቲዝም ኣብ ቁልዕነት፡ ሕማም ኣስፐርገርስን ዘይልሙድ ኣውቲዝምን ኣለዉ። ብመሰረት መቀራረቢ ስራሕ ነቲ ሓድሻ ዓይነት ICD-11፡ እቶም ቅድሚ ሕጂ በቢዮኖም ዝግበሩ ዝነበሩ ምጽረፍ፡ ልክዕ ከም ኣብ DSM-5 ብሓባር ኣውቲዝም ስፕክትሩ ዲስኦርደር ክብሃሉ እዮም። ICD-11 ኣብ ውሽጢ 2018 ክወጽእ ትጽቢት ኣሎ።

ኣውቲዝም ብኸመይ ይኸሰት?

ኣውቲዝም (ዝግመተ-ኣእምሮ) ምስ ምዕባለ ዝተተሓሓዘ ስንክልና እዩ። እዚ፡ ካልእ ገዲፍካ ኣብ ዝተፈላለዩ ውልቀ ሰባት ምልክት ኣውቲዝም ብኸመይ ከም ዝርእ ዕድመ፡ ደረጃ ቋንቋን ተውህቦን ይጸልዎ እዩ። እቲ ምልክይ ኣብ እዋን ኣተዓባብያ ብሩሕ እዩ። ግን ኣብ ሓደ ሓደ ኮነት ነዮም ዘለዉኻ ጸገማት ብልምምድን ሓገዝን ክትትክእም ትኽእል ኢኻ።

ብመሰረት DSM-5 ኡብ አውቲዝም እዞም ዝሰዕቡ ምልክታት ኣለዉ፡

- ቀጻሊ ጉድለት ተኸእሎ ንማሕበራዊ ርክብን ማሕበራዊ ምውሰዳን፡፡
- ድሩታትን ተደጋጋምትን ኣገባባት ኡብ ባህሪ፡ ተገዳስነትን ንጥፊታትን፡፡

ማሕበራዊ ምውሰዳ

ጸገማት ማሕበራዊ ምውሰዳን ማሕበራዊ ርክባትን ኡብዞ ዝሰዕቡ መዳያት ይርኣዩ ወይ ተራእዮም ነይሮም፡

ማሕበራዊ ቅርርብ ማሕበራዊ ቅርርብ፡ ምስ ካልኦት ሰባት ክትዋሳእን ሓሳባትን ስሚዒታትን ክትካፈል ምኽኣልን ማለት እዩ፡፡ እዚ ብመንገዲ እቲ ቁልዩ ምስ ካልኦት ንምውሰዳ ውሑድ ወይ ጨሪሹ ተበግሶ ብምውሳድ፡ ምስ ካልኦት ስሚዒት ብዘይምክፋል ከምኡ'ውን ናይ ካልኦት ሰባት ባህሪ ኣዚዩ ሳሕቲ ወይ ጨሪሹ ብዘይ ምቕዳሕ ኣቐዲሙ ኡብ አውቲዝም ዘለዎም ናእሽቱ ቁልዮ ይርኣኦ፡፡ ዝዛረብ ቁልዩ ነቲ ቋንቋ ብዝያዳ ባይናውን ብዝወሓደ ንኡድሕዳውን ይጥቀሙሉ፡፡ ንኡብነት ኡብ ክንዲ ምዘርራብን ስሚዒትን ተመኩሮን ምስ ካልኦት ምክፋል፡ ይረቑሕን ንነጋረት ይሓትትን፡፡ ዝመገበለ ዘረባ ዘለዎም ኣባጽሖ፡ ሓደ ዝርርብ ብኸመይን መዓስን ከምትጅምሮን ኡብ ዝተፈላለዩ ኮነታት ንኸትዛረብ ኣየናይ ከም ዝሰማማዕን ዘይሰማማዕን ንምፍላጥ የጸግሞም፡፡ ሓደ ሓደ ኣባጽሖ ንጸገማቶም ብፍላጥ ሓሲቦምን ኡብ ማሕበራዊ ኮነታት ዝተማህርዎም ሜላታት ተጠቂሞምን ክትክእዎም ከለዉ እቶም ዝበዝሑ ካልኦት ብሓገዝ ቅጽብታዊ ማሕበራዊ ተፈጥሮኣዊ ግንዛብ ይኣልይዎም፡፡ እዚ ብዙሕ ኣእምሮኣዊ ጸዓት ይሓትትን ሻቕሎት ክፈጥር ይኸእልን፡፡

ዘይቃልዊ ርክብ፡ ኡብ ናእሽቱ ቁልዮ እዚ ርክብ ዓይኒ ብዘይምግባር፡ ንሱ ወይ ንሳ ተገዳስነት ንምክፋል ብዘይምምልካት፡ ምርኣይ ወይ ነገራት ምውሳድ ይርኣኦ፡፡ ከምኡ'ውን እቲ ቁልዩ ናይ ካልኦት ምምልካትን ቆላሕታን ብዘይምስዓብ ክርኣ ይኸእል፡፡ መብዛሕትኡ ግዜ እቲ ወስወስታ ኡብ እዋን ርክብ ውሑድን ብቐሩብ መጠን ሃንደቢታውን ወይ ጨሪሹ ኣይጥቀሙሉን እዩ፡፡ ኡብ ጽብቕ ዝመገበለ ቋንቋ ዘለዎም ኣባጽሖ፡ ናይ ዓይኒ ርክብ፡ ወስወስታን ዘይቃልዊ ርክብን ብኸመይ ከምዝጥቀሙሎምን ኡብ ዘረባ ከም ዘወሃህድዎምን ውሑድ ጉድለታት ክህሉ ይኸእል እዩ፡፡

ምስ ካልኦት ዝምድና ምፍጣር፡ ምክንኻንን ምርዳእን፡ እቲ ማሕበራዊ ተገዳስነት ድሩት ግን ከምኡ'ውን ፍሉይ ወይ ክንድል ይኸእል እዩ፡፡ ኡብ ናእሽቱ ቁልዮ እዚ ብፍሉይ ግሁድ ክኸውን ይኸእል፡፡ ንኡብነት እቲ ቁልዩ ምስ ካልኦት ፈጠራዊ ጸዓታ ብዘይምጽዋቱ ወይ ካብ ትጽቢት ንላዕሊ ብውሑድ መጠን ብምጽናፍ ይርኣኦ፡፡ ኡብቶም ቁሩብ ካብኡም ዝዓብዩ ቁልዮ፡ ጸዓታ ምስ ካልኦት የጋጥም እዩ፡፡ ግን እቶም ካልኦት ቁልዮ ኣዚዮም ዝተወሰኑ ሕግታትን እቲ ጸዓታ ብኸመይ ከም ዝጽወትን እንተ ስዒቦም ጥራይ እዩ፡፡ መብዛሕትኡ ግዜ መንእሰያት ኣባጽሖን ኡብ ዝተፈላለዩ ኮነታት ምስ ካልኦት ከመይ ክትገብር ከም ዘለዎ ንኸርድኡም ይጽዕሩ እዮም፡፡ ምናልባት ንባይኖም ንጥፊታት ክገብሩ ወይ ምስ ካብኡም ኣዚዮም ዝንእሱ ወይ ዝዓብዩ ውልቀ ሰባት ግዝይኦም ከሕልፉ ይመርጹ ይኹኑ፡፡ ብዙሓት ዕርክነት እንታይ መኳኑ ወይ የዕሩኽ ንኸትረኩብን ክትዕቅዩምን ከመይ ክትገብር ከም ዘለካ ብልክዕ ከይፈለጡ፡ የዕሩኽ ንኸረኽቡ ይምነዩ፡፡

ድሩትን ተደጋጋምን ባህሪ

ንነገራት ብሓደ ድሩት ወይ ተደጋጋሚ ኣገባብ ናይ ምግባርም ዝንባለ፡ ኡብዞም ዝሰዕቡ እንተ ወሓዱ ክልተ መዳያት ይርኣዩ ወይ ተራእዮም ነይሮም፡

ተደጋጋሚ ወይ ልሙዳት ባህሪ ናይ ዝተፈለለዩ ዓይነት፡ እዚ ንኡብነት ብዘይ ንቡር መገዲ ኣእዳውካ ምውዝዋዝ ወይ ኣጸብዕ ምንቅስቃስ፡ ንነገራት ብተደጋጋሚ ኣገባብ ምጥቃም (ምኸክርካር፡ ምድርዳር) ወይ ንቋንቋ ብተደጋጋምን ብዘይልሙድ ኣገባብ ምጥቃም (ፍሉጥ ኣጠቓቕማ ቃላት፡ ሓረጎት ወይ ቃና፡ ምትሕውዋስ ተውላጠ-ስም፡ ናይ ካልእ ሰብ ናይ መወዳእታ ዘረባ ሽዑንሽዑ ምድጋም) ክኸውን ትኸእል፡፡

ሓይል ምትእስሳር ምስ እቲ ልሙድን ተቓውሞ ንለውጥን፡ ሓደ ሓደ ሰባት ካብቲ ልሙድን መዓልታዊ መደብን ወይ ሓደ ሓደ ነገራት ብኸመይ ከም ዝግበሩ ዋላ ናእሽቱ ለውጥታት እንተ ተገይሩ ክርብሾም ይኸእል፡፡ እዚ ብዛዕባ መጠኑ ዝሓለፎ ናብቲ ልሙድ ምትእስሳር ምህላውን ንሕግታት ብደቂቕ ምስዓብን፡ ንለውጢ ንእሽተይ ስታ ሂብካ ዳርጋ ብወግዓዊ ኣገባብ ምዝራብን ምሕሳብን፡ ንኡብነት ዋላ መልሲ እንዳ ፈለጥካዮ ሓደ ዓይነት ሕቶታት መላሊስካ ምሕታት ክኸውን ይኸእል፡፡

ኡብ ጸዕቂ ወይ ድማ ኡብ ኣተኩሮ ዘይልሙድ ዝኾነ ድሩት ተገዳስነት ዘለዎ ስባ ፡ ብቐዳምነት እቲ ዘይልሙድ ዝኾነ ጸዕቂ እዩ፡ ግን ከኣ እቲ ናይ ተገዳስነት ሸነኽ ንገዛእ ርእሱ'ውን ዘይልሙድ ክኸውን ይኸእል፡፡ ሓደ ሕጻን ብናይ ዓይን-ምድሪ ኮፍ መበሊታት ወይ መጻይቲ ዶርና ማሸናፊት ወይ ድማ ብዳይኖሶርን ነገስታት እንግሊዝን ክስነን (ከውለፍ) ይኸእል፡፡ ከምኡ' ድማ ሓደ እኹል (ዓቢ) ሰብ ንኡብነት ኡብ ቋንቋታት ወይ ድማ ምስራዕ መደብ ብርቱዕ ተገዳስነት ክህልዎ ይኸእል፡፡

ምስ ሽታ፡ ስምዒት ምድህሳስ፡ ምርኣይ ወይ ድማ ምስማዕ ዝተኣሳሰረ ዘይልሙድ መልሱ ተግባራት ወይ ተገዳስነታት ገለ ሰባት፡ በቲ ዝሸከርከር ወይ ዘብለጭልጭ ነገርን ተመሳሳልን ተመሲጦም ፡ ኣብ ምሽታት ወይ ድማ፡ ንሓደ ነገር ወይ ንሓደ ዝባን ኣብ ምድህሳስ ኣመና ተገዳስነት ዘለዎም ክኾኑ ይኽእሉ። ገሊኦም እውን ንዝተፈላለዩ ህዋሳዊ ተመስጦ ልዑል-ተኣፋፍነት ወይ ትሑት-ተኣፋፍነት ዘለዎም ክኾኑ ይኽእሉ። ከምኡ'ውን ንኣብነት፡ ንገለ ልሙዳት ድምጺታት ኣዝዩ ሓያል ዝኾነ ኣሉታዊ መልሱ-ተግባር ክህልዎም ይኽእል፤ ወይ ድማ ንዛሕሊ፡ ንሙቕት ወይ ንቃንዛ ብርኡይ ስምዒት ዘይብሎም ወይ ዘለዎም ክኾኑ ይኽእሉ። ኣዝዩ ሓያል መልሱ-ተግባራትን ናይ'ዚኦም ዓይነት ዝውቑራት ተግባራትን፡ ሙብዛሕትኡ ግዜ ምስ ድሩትን ዘይንቡርን ናይ ኣበላልዓ ልማድ ዝተኣሳሰሩ እዮም።

ጽቡቕ ኣእምሮኣዊ ክእለትን ጽቡቕ ዝማዕበለ ቋንቋን ዘለዎም ብዙሓት እኹላት (ዓበይቲ)፡ ነቲ ድሩትን ተደጋጋሚን ባህሪኦም ብኸመይ ከምዘሰትሩ ይማሃሩ። እንተኾነ ግዳ ንገለ ሰባት እቲ ፍሉይ ስምዒታዊ ተገዳስነቶም እውን ምንጩ ናይ ደስታ ክኸውን ይኽእል፡ ከምኡ'ውን ኣብ እዋን ትምህርቶምን ድሒሩ ድማ ኣብ እዋን ሞያዊ ሂደቶምን ጽቡቕ መንፈስ ዘለዎ ዕድላት ክውስኹሎም እውን ይኽእል። ኣብ ግዜ ሕጻንነት ብርኩት ዝኾነ ጸገማት ዝነበሮም ሰባት ኣብ እኹል ዕድመ ምስበጽሑ ዘይምትግባሮም ልሙድ እዮ።

ካልኣት ጸገማት ናይ አውቲዝም ዘለዎም ሰባት

አውቲዝም ብዙሕ ግዜ ምስ ካልኣት ስንክልናታት ሳይኪያትሪያዊ (ናይ ስነ-ኣእምሮ ሕክምና) ምጽረያን ከምኡ'ውን ሕማማትን ብተባህር ይኸሰቱ። ነቲ አውቲዝም ከመይ ከምዝኸሰትን፡ ከምኡ'ውን እቲ አውቲዝም ዘለዎ ግለሰብ እንታይ ዓይነት ደገፍ ከምዘድልዮን ጽልዎ ይገብሩ። እዞም ዝሰዕቡ ናይቶም ካልኣት ተታሓሒዞም ዚነጥፉ ሕማማት ወይ ምልክታት ሕማማት ኣብነታት እዮም፡

- ናይ ምሕሳብን ምምርማርን ስንክልና (ኣእምሮኣዊ ዝሕታለ)
- ናይ ቋንቋ ጉድኣት (ማህሰይቲ)
- ሕክምናዊ ወይ ስነ-ሰሪታዊ ኩነታት (ከም፡ ብድኹም ኤክስ ኮሮሞዞም ዝመጽእ ናይ ኣእምሮ ስንክልና፡ ንሕንገል ዘጥቑቕ ቱበሮስ ሰሮሲስ፡ ኣብ ዋህዮ መትኒ ዝፍጠር ሕበጥ/ጥረ፡ ሕማም ምንፍርፋር)
- ናይ ኣካልዊን ኣእምሮኣዊን ንጥፊታት ዘይንቡርነት (ምስ ዕንዛዘ/ፍዝዘት ዝመሳሰል)
- ጉድለት ኣቓልቦ ናይ ኣመና-ንጡፍነት ስርዓት ኣልቦነት፡ መጠን ዘይብሉ ኣገዳዲ ስርዓት ኣልቦነት፡ ናይ ጭንቀት ወይ ሻቕሎት ስርዓት ኣልቦነት

አውቲዝም መዓስ ክልለ ይኽእል?

አውቲዝም ኣብ መጀመርያ ቁልዕነት ይጅምር፡ እንተኾነ ግዳ ክሳብ ዳሓር እዋን ክልለ ኣይክእልን ይኸውን። ገና ክሳብ ሕጂ'ውን ንሓደ ሕጻን ክሳብ ኣብ'ቲ መጀመርያ እዋን ናይ መወዳእታ ቀዳማይ ዓመት ሂወቱ፡ ዝኾነ ምልክታት ኣለሊና አውቲዝም ከምዘለዎ ኣረጋገጽና ክንፈልጥ ኣይከኣልናን። ኣብ ብዙሓት ሕጻናት ብመሰረት ማሕበራዊ ባህሪያቶምን ከምኡ'ውን በቲ በብቐሩብ እናዛሕተለ ዝኸይድ ናይ ቋንቋ ዕብዮቶምን፡ ወይ ድማ ዘይንቡራት ብምኽኻም እቲ አውቲዝም ብሩህ ይኸውን። ግና ኣብ ገሊኦም ሕጻናት ክሳብ ናይ ትምህርቲ ዕድመ ዝበጽሑ፡ ወይ ድማ ክሳብ ብድሕሪኡ ዘሎ እዋን'ውን፡ እቲ ምልክታት ንጹር ኬይኑ ካልኣት ሰባት እቶም ሕጻናት ከምዝማሰኑ ብቐሊሉ ከለልይዎም ኣብ ዝበጽሑሉ ደረጃ ዘይበጽሑ ክኾኑ ይኽእሉ። በቲ ኣብ'ዚ እዋን'ዚ ዝጥቀምሉ ዘለዉ ኣገባባት፡ ሓደ ሕጻን ዕድሚኡ ቅድሚ 18 ኣዋርሕ ምብጽሑ ናይ አውቲዝም ምርመራ ዳራጋ ኣይገበረሉን እዮ። ገና'ውን ኣብ ገሊኦም ሰባት ክሳብ ዓብይቲ እኹላት ዝኾኑ መርመራ ኣይግበረሎምን እዮ።

ጠንቂ ናይ አውቲዝም እንታይ'ዩ?

አውቲዝም ብምኽንያት ብዙሓት ዝተፈላለዩ ፍሉጣትን ዘይፍሉጣትን ስነ-ህይወታዊ ሰሪቱ ዘይንቡር ኮነት ኣብ ኣእምሮ እዮ። እዚኣቶም ናይ ሓንጎል ሓበሬታ ምቕባል፡ ምምርማርን ምቱርጓምን ኣገባብ ይጸልውዎ፡ ማለት ነቲ ተገንዝባዊ ተግባር። ናብ'ቲ ጸገማት ናይ ማሕበራዊ ምውሳኔን ከምኡ'ውን ናብ'ቲ ናይ ባህሪያዊ ኣሰራርዓታት ድሩትነትን ተደጋጋሚነትን ዘብጽሑ እቲ ዘይንቡር ልብወት እዮ።

ሙብዛሕትኡ እዋን ኣብ አውቲዝም ሓደ ሓያል ናይ ስነ-ሰሪታዊን ተወርሶኣዊን ኣካል ኣሎ፡ እንተኾነ ግዳ ምስ ዝለዓለ አውቲዝም ናይ ምትሓዝ ተኸእሎ ዝተኣሳሰሩ ሓያሎ ፍሉጣት ስነ-ህይወታዊ ኣክባቢያዊ ጽልዎታት ከምዘለው እውን ተገሊጹ እዮ። ገለ ኣብነታት ድማ፡ ረኽሲታት፡ ሕማማት ወይ ድማ ሓደሓደ ፍወሳ ኣብ እዋን ጥንሲ እዮም። እንተድኣ እታ ኣደ ንከባቢያዊ ብከላታት ወይ ንፊውሲ ባልዕ ዝተቐልዓት ኹይና፡ ከምኡ'ውን እንተድኣ እቶም ወለዲ ዓበይቲ ዝዕድሚኦም ኹይኖም ናይ'ቲ ሕጻን ንአውቲዝም ምቕላዕ ተኸእሎ ይውስኹ።

አውቲዝም ከሳብ ከንደይ ልሙድ እዩ?

ኣብ ቀረባ ዓመታት፡ ብዝሒ ምልክት አውቲዝም ዘለዎም ሰባት ኣዝዩ ወሲኹ፡ ኣብ'ዚ ሕጂ እዋን ድማ ካብ 1-2 ሚእታዊት ካብ ህዝቢ ሸወደን ምልክት አውቲዝም ዘለዎም እዮም። ነዚ ወሰኽ'ዚ ልሙድ ሙብርሂታት፡ አውቲዝም ዝብል ስያሜ ብምስፍሖን ዝያዳ ሰባት ከጠቓልል ብምክላሉን፡ ከምኡ'ውን እቲ ሕክምናዊ ሞያ ኣብ ምልላይን ምጽረያን አውቲዝም ዝሓሸ ብምዃኑን እዩ።

ግን አውቲዝም እውን ዝያዳ ልሙድ(ግኑን) ካይኑ ከምዘሎ ነጻልካ ክግደፍ ኣይካኣልን። ካብ ኣዋልድ ዝያዳ ኣወዳት ብአውቲዝም ይምጽረዩ። ኣብቶም አውቲዝም ምጽረያ ዝተገብረሎም ሰባት፡ እቲ ፍልልይ ናይ ብዝሒ ጾታ፡ ነቲ ቅኑስ ፍልልይ ኣብ ሳብን አውቲዝም ዘንጸባርቕ ምዃኑን፡ ወይ ድማ እተን ኣዋልድ እቲ ዝግበረለን ምጽረያ ናይ አውቲዝም ከም'ቶም ናይ ኣወዳት ብቐሊሉ ዝልል ስለዘይኮነ ሳሕቲ ጥራይ ምርመራ እንተድኣ ዝግበረለን ኮይነን፡ ግምታት ተጌሩ ነይሩ።

እንታይ ክግበር ይካኣል?

ኣብ'ዚ ህሉው እዋን፡ እቶም ዝያዳ ኣድማዕቲ ናይ አውቲዝም ጸዕርታት እቶም ኣብ ናይ ባህሪ ለውጢ ዘተኩሩ እዮም። እዚ ድማ ብዛዕባ አውቲዝም ዘለዎም ሰባት ኣብ'ቲ ናይ ስነ-ኣእምሮ ዓውድ ትምህርቲ ዝርከብ ፍልጠት ምርኩስ ብምግባር ከመይ ጌሮም ንነገራት ብዝበለጸ ከምዝማሃሩ ዘተኩር እዩ። እንተኾነ ኣድማዒ ዝኾነ መድሃኒታዊ ፍወሳ ናይ ምልክታት ሕማም አውቲዝም ከሳብ ሕጂ የለን። ኣቲ ሸቶ ናይ ጸዕርታት ንናይ'ቲ ግለሰብ ናይ ህይወት ብቐዓት ምስሳንን፡ ከምኡ'ውን ዓቕሙ ብምህናጽን ነቲ ዘጋጥም ጸገማት ብሓገዝ ናይ ትምህርቲ፡ ስልጠናን ደገፍን ብምክሕላስ ነቲ ብውልቁ ነብሱ ክኢሉ ናይ ምስራሕ ክኣለቱ ምዕባይን እዩ። ከምኡ'ውን እቲ ግለሰብ ኣብ ምሹው ዚሰማማዕ ከባቢ ምስ ናይ አውቲዝም እንታይነት መረዳእታን ፍልጠትን ዘለዎም ካልኣት ሰባት ምህላወ ኣገዳሲ እዩ። እቲ ኣድላይነት ሓገዝ ኣብ ሞንጎ ግለሰባትን፡ ከምኡ'ውን ድማ ኣብ ዝተፈላለዩ ናይ ዕድመ ደረጃታት ዘለዉ ሰባት ይፈላሉ። እቲ መሰረታዊ ሜላ ድማ፡ አውቲዝም ናይ ምሉእ ዕምሪ ስንክልና እዩ፡ አውቲዝም ዘለዎም ሰባት ድማ ኩሉ ግዜ ዘይኮነ፡ ሙብዘሕትኡ ግዜ፡ ኣብ መላእ ህይወቶም ገለ ናይ ምትብባዕ መልክዕ ዘለዎ ደገፍ ወይ ጸዕርታት ዘድልዮም ምዃናም እዩ።

ናይ ምጽረያ ምርመራ

ንአውቲዝም ዘለዎም ሰባት እቲ ዝግበር ጸዕርታት ምትብባዕን ብመሰረት ናይ'ቲ ግለሰብ ፍሉይ ተግባራዊ ምስሊን ናይ ምትብባዕ/ሓገዝ ድልየትን ክኸውን ኣለዎ። ሙብዘሕትኡ ግዜ እቲ ፈላጊ ስጉምቲ ናይ ሕማም ምጽረያ ምክያድ እዩ። ብሰንኪ ኣብ አውቲዝም ዘለዎም ሰባት ዘሎ ናይ ተግባራዊ ዓቕሚ ሰፊሕ ፍልልይ፡ እቶም ናይ ምጽረያ መስፈርቲ ተማሊኦም ክትብል እኹል ኣይኮነን። ምእንቲ ሓደ ትርጉም ዘለዎ መግለጺ ናይ'ቲ ግለሰብ ናይ ሓገዝ ድልየታት ንኸትረኩብ፡ ብውሑዱ ሓደ ሓኪምን ስነ-ኣእምሮኛን ዝሓቆፈት ሓንቲ ጉጅለ ናይ'ቲ ግለሰብ ተግባራዊ ዓቕሚ ዝሰፍሐ ምርመራ ክትገብር የድሊ። ሓደ ኩሉ ጎድናዊ ናይ ምዕባለ ምርመራ፡ ማለት፡ ናይ'ቲ ግለሰብ ናይ ምዕባለ ደረጃ ዝርዝራዊ መግለጺ፣ ንመዓልታዊ ናይ ህይወት ንጥፈታት ናይ ምክያድ ክኣለት፣ ናይ ቋንቋ ክኣለታት፣ ምስ ካልኣት ናይ ምውሰሳ ክኣለት፣ ከምኡ'ውን ናይ ህይወት ብቐዓት ዝኣመሰሉ ምርመራታት የጠቓልል። እዚ ጸብጻብ'ዚ እምበኣር ንናይ ግለሰባት ውልቃዊ ጠለብ መሰረት ብምግባር ዝትግበር ጸዕርታት ከም መሰረት ኬይኑ የገልግል። ንሙብዘሕትኡም ሰባት፡ እቲ መግለጺ ናይ ተግባራዊ ዓቕሚታቶም ሓንሳብ ወይ ድማ፡ እቲ ግለሰብ ኣብ ዝምዕባለሉ እዋን፡ ንቐሩብ እዋናት ምክትታል ክግበረሎም የድሊ።

ጸዕርታት ብኣጋ

እቲ ሓፈሻዊ ትርኢት፡ አውቲዝም ብዝተኸኣለ መጠን ብኣጋኡ ክልለ ኣገዳሲ እዩ። ምክንያቱ ገለ መጽናዕቲታት ከምዘመልከትዎ፡ ብኣጋ ጸዕርታት እንተድኣ ኣቐዲሞም ተኣታትዮም ዝያዳ ውጽኢት ኣለዎም። ወላ'ኳ ኣብ ዝተፈላለዩ ሃገራት ብዙሓት ቁጽሪ ዘለዎም ኣገባባት ኣብ ጥቕሚ እንተወዓሉ፡ ንናይ ብኣጋ ምልላይ ውጽኢታዊ ዝኾነ ናይ ምጽራይ ኣገባባት ገና ኣይተረኽበን። ብቲ ኣብ'ዚ እዋን'ዚ ዝጥቀምሉ ዘለዉ ኣገባባት፡ አውቲዝም ድሕሪ ቀዳማይ ዓመት ጥራይ እዩ ዝምጽረዩ፡ እንተኾነ ግዳ እቲ ምጽረያ ሙብዘሕትኡ ግዜ እቲ ሕጻን ድሕሩ ኣብ መውዓል ሕጻናት ወይ ትምህርቲ ኣብ ዝጅምረሉ እዋን እዩ ዝትግበር። ናይ ቅድመ ትምህርቲ ሕጻናት ድሕሪ ውልቃዊ ግምገማ ብቐዓት ክገብሮም ዝኸኣል ጸዕርታት ክወሃቡ ቅቡል ይኸውን፡ ንኣብነት፡ ኣብ ተግባራዊ ናይ ባህሪ ትንተና መሰረት ዝገበረ ብዙሕ ዝሸነኹን ጽዑቕን ናይ ምስትምሃር መደባት ምሃብ። ሙብዘሕትኡ ግዜ ከምዚኦም ዝኣመሰሉ መደባት መዓልታዊ ሓያሎ ናይ ስልጠና ሰዓታት የጠቓልሉ። ብዙሓት ሕጻናት ብውሑድ ናይ ግዜ መደባት ብምህላኽ ወይ ድማ ብዝያዳ ኣተኩሮ ዝተገብሩ ጸዕርታት፡ ከም ዝተፈላለዩ ደገፍቲ-መስተራኽብ መደባትን ጸወታ መሰረት ዝገብሩ ንጹራት መደባትን ዝኣመሰሉ እውን ክጥቀሙ ይኸኣሉ። ኣብ እዋን ቅድመ ትምህርቲ፡ እዞም ጸዕርታት ኣብ ሞንጎ ወለዱ፡ ድሙ-ትምህርቲን ከምኡ'ውን ብቐዕ ናይ ምዃን ተበግሶን ብዝግበር ምትሕብባር፡ ኣብ ገዛን ኣብ ቅድመ ትምህርቲን ይካየዱ።

ነቶም ጽቡቕ ናይ ቋንቋ ምዕባልን ጽቡቕ ኣስተውዕሎ (ኣእምሮኣዊ ክእለት) ዘለዎም ዓበይቲ ሕጻናት፡ በጽሒን ከምኡ'ውን እቶም እኹላትን (ዓበይቲ)፡ ንሰልጠና ናይ ማሕበራዊ ክእለታት ዝኾኑ ዝተፈላለዩ ዓይነት መደባት ኣለዉ። ቤት ትምህርቲ ዝኾኑ ሕጻናት ብዙሕ ግዜ ኣብ ተወሳኺ ደገፍ ዝህብ ኣውቲዝም-ተሳናዩ ዝኾነ ናይ ቤት ትምህርቲ ሃዋህው ክኾኑ የድልዮም።

ጸሓፊ

ኢሪክ ዛንደር፡ ፒኤችዲ፡ ስነ-ኣእምሮኛ፡ ማእከል ናይ መትናዊ ምዕባል ስርዓተ-ኣልቦ ኣብ ካሮሊንስካ ኢንስቲትዩት (KIND)፡ የኒቨርሲቲ ሉንድ፡ ክፍሊ ሕጻንን መንእሰያትን ስነ-ኣእምሮኣዊ ፍውሳ፡ ክፍሊ ክሊኒካዊ ሳይንስ፡ BUP KIND፡ ቤት ምኽሪ ዞባ ስቶክሆልም፡ BUP ሀልሲንግቦርግ ሳይክያትሪ ስኬን፡ ዞባ ስኮን።

መወከስን መላግቦን

Autismspektrumtillstånd. Diagnostik och insatser, vårdens organisation och patientens delaktighet – En systematisk litteraturöversikt. (2013). Swedish Council on Health Technology Assessment.

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5 ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Association.

Svensk översättning: Mini-D 5 Diagnostiska kriterier enligt DSM-5. Stockholm: Pilgrim Press.

Bölte, S., & Hallmayer, J. (2011). Autism Spectrum Conditions. FAQs on Autism, Aspergers Syndrome, and Atypical Autism Answered by International Experts. Commonwealth, MA, Göttingen, Germany: Hogrefe Publishing.

Lai, M. C., Lombardo, M. V., & Baron-Cohen, S. (2014). Autism. Lancet, 383(9920), 896-910.

World Health Organization [WHO] (1993). The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: diagnostic criteria for research. Geneva, WHO.

www.socialstyrelsen.se/klassificeringochkoder/diagnoskodericd-10/psykiatrikoder

www.ki.se/kind/start

www.barnsutveckling.se

www.autismforum.se